

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми **Методичні засади вивчення жанру кіноповісті в закладі
загальної середньої освіти (на матеріалі творів О. Довженка)**

Виконала: студентка Ukr1-M18z групи
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)

Герман Руслана Вікторівна

Керівник: Рарицький О.А., доктор
філологічних наук, професор кафедри
історії української літератури та
компаративістики

Рецензент: Шулик П.Л., кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Жанрова специфіка та національна проблематика кіноповістей Олександра Довженка	8
1.1. Кіноповість як літературний жанр.....	8
1.2. Національна проблематика кіноповісті «Україна в огні».....	18
1.3. Духовні джерела формування особистості та проблема самореалізації української людини у кіноповісті «Зачарована Десна».....	29
РОЗДІЛ II. Особливості вивчення кіноповістей Олександра Довженка на уроках української літератури	40
2.1. Науково-методичні передумови вивчення кіноповісті як різновиду епічного твору в старших класах закладу загальної середньої освіти.....	40
2.2. Експериментально-дослідницька робота з проблеми вивчення жанрової специфіки та національної проблематики кіноповістей О. Довженка.....	50
2.3. Аналіз результатів експериментально-дослідницької роботи.....	68
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Давно виникла необхідність дослідити морально-етичний та філософський потенціал творів О.Довженка на національному ґрунті: розуміння митцем проблем добра і зла, щастя й горя, смислу й цінності життя, духовної та соціальної свободи особистості. Розв'язання поставлених проблем допоможе зрозуміти смислову та емоційну глибину Довженкових художніх образів, місія яких не є до кінця осмисленою.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення жанрових суміжних змістоформ, серед яких маловивченою лишається кіноповість. Література є специфічним предметом у плані засвоєння знань учнями. Відносно неї слово «вчити» повинно набувати іншого характеру, ніж стосовно точних дисциплін. Значна частина уроків відводиться на зустріч з мистецтвом слова, що є найважливішим компонентом вивчення літератури. Для викладання літератури найголовнішим є те, як учні сприймають художній образ, які він викликає у них емоції, як виховує почуття. Лише вдумливо прочитаний твір може збудити емоції, що переростають у почуття і роблять людину особистістю. Уміння сприйняти написане «розумом і серцем» – запорука його виховного значення. У художньому творі крім очевидної, легко доступної загальної ідеї, обов'язково є щось таке, що не завжди і не зразу дається читачеві. Саме вивчення творчості О. Довженка може забезпечити три сторони інтересу учнів: пізнавальну, емоційну і вольову (знання, почуття і прагнення діяти). Завдяки своєрідності форми й стильової манери твори О. Довженка є благодатним ґрунтом не лише для навчання, а й вагомою основою гуманістичного та естетичного виховання старшокласників.

У літературознавстві творчість О. Довженка досліджувалась досить активно багатьма науковцями. Серед праць, присвячених біографії, літературній та кінотворчості митця, відомі дослідження Ю. Барабаша

«Довженко: Некоторые вопросы эстетики и поэтики» (1962), Д. Шлапака «Олександр Довженко: Життя і творчість» (1964), М. Куценка «Сторінки життя і творчості О.П. Довженка» (1975), С. Коби «Олександр Довженко: Життя і творчість» (1979), С. Плачинди «Олександр Довженко» (1980), І. Кошелівця «Олександр Довженко: спроба творчої біографії» (1998).

Розгляду творчості О.Довженка в українському літературознавстві присвячені статті І. Дзюби, М. Жулинського, В. Дончика, О. Слоньовської, М. Коваленко, Л. Вдовенко, Н. Янкової та ін.

Як бачимо, творча спадщина письменника досліджувалась багатьма науковцями з різних аспектів. Однак художнє відображення морально-етичної та національної проблематики через психологічний світ особистості українця не було ґрунтовно досліджено.

Об'єкт дослідження – кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», «Україна в огні», «Щоденник» митця і процес вивчення української літератури в одинадцятому класі ЗЗСО.

Предмет дослідження – жанрова специфіка та національна проблематика кіноповістей О. Довженка та особливості їх вивчення на уроках літератури.

У процесі дослідження було визначено **гіпотезу**: ефективність навчання та виховання учнів у процесі опрацювання жанрової специфіки та національної проблематики кіноповістей О.Довженка підвищиться, якщо:

- впровадиться в роботу історико-літературний аналіз художнього тексту;
- використовуватиметься історико-функціональний аспект аналізу епічних творів;
- опора на знання з теорії літератури сформує вміння вирізняти кіноповість із загалу епічних творів;
- практикуватимуться різні форми презентації знань з метою забезпечення високого емоційного фону уроків вивчення кіноповістей «Зачарована Десна», «Україна в огні».

Мета роботи: шляхом аналізу кіноповістей О. Довженка визначити їх загальнолюдську та національну проблематику, осмислити філософське наповнення образів, визначити особливості вивчення творчого доробку письменника на уроках української літератури в ЗЗСО.

Мета дослідження зумовлює необхідність виконання таких **завдань:**

- дослідити специфіку жанру «кіноповість» й охарактеризувати світоглядні доміанти творчості О. Довженка крізь призму вивчення творчості письменника в ЗЗСО;

- розкрити внесок Довженка в українську літературу воєнної пори, «проекції» його художніх ідей у літературу 1960-х років;

- охарактеризувати особливості художнього трактування О. Довженком проблем історичної пам'яті, гуманізму;

- визначити основні загальнолюдські та національні проблеми кіноповістей «Україна в огні» та «Зачарована Десна», осмислити філософське та емоційне наповнення художніх образів.

- з'ясувати особливості вивчення епічних творів в сучасній методичній науці та виробити нові підходи до сприймання та аналізу творчості О. Довженка в 11 класі ЗЗСО;

- теоретично й експериментально перевірити методику роботи над кіноповістю, визначивши ефективність впливу творчості О. Довженка на старшокласників.

Для вирішення поставлених завдань використовувались **методи** теоретичного та експериментально-емпіричного рівнів: аналіз літературознавчої, психолого-педагогічної та методичної літератури з теми дослідження, теоретичне узагальнення педагогічного досвіду (аналіз навчальних програм і шкільних підручників, навчальних планів, уроків та поурочних конспектів). Широко використовувались методи спостереження за педагогічним процесом, бесіди з учителями та учнями (групові та індивідуальні), аналізувалися усні відповіді та письмові атестаційні роботи

учнів, проводилися констатуючий та формуючий експерименти, здійснювався кількісний і якісний аналіз його результатів.

Дослідження наукових методичних передумов вивчення кіноповісті як різновиду епічного твору проводилося упродовж **трьох етапів**. На першому визначалися вихідні положення, що становлять теоретичну основу методики формування в учнів умінь та навичок сприймати та аналізувати жанрову специфіку кіноповісті. На другому етапі вивчалася психолого-педагогічна та навчально-методична література з проблеми дослідження, проводився констатуючий зріз, визначався рівень умінь та навичок учнів 11 класів аналізу епічного твору. На третьому етапі здійснювався навчальний експеримент та проводилася його перевірка системою уроків аналізу кіноповістей Олександра Довженка.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні теоретичних засад вивчення жанру кіноповісті.

Практична цінність роботи визначається тим, що її основні положення можуть бути використані під час вивчення літературного процесу на уроках української літератури, теми «Творчість Олександра Довженка», у впровадженні в практику роботи науково обґрунтованої і експериментально перевіреної системи роботи щодо формування умінь і навичок аналізу епічних творів. Значення роботи визначається її спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу й удосконалення літературної освіти.

Наукова новизна. Кваліфікаційна робота є першим синтетичним дослідженням кіноповістей О. Довженка з точки зору відображеної в них загальнолюдської та національної проблематики, розв'язання якої відображає еволюцію світогляду письменника, розуміння ним соціальних та історичних катаклізмів своєї доби. Новим є також осмислення кіноповістей крізь призму «Щоденника». Новизна роботи полягає в експериментальному доведенні доцільності та продуктивності використання історико-

функціонального підходу до вивчення кіноповістей, науковому обґрунтуванню прийомів засвоєння нових знань із теорії літератури.

Апробація основних положень роботи проводилась автором у Кельменецькому ліцеї-опорному закладі (сmt. Кельменці, Чернівецька область).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів із підрозділами, загальних висновків та списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Кіносценарії та кіноповісті О. Довженка були першими в Україні кінотворами, де митець звертається до болючої національної теми, зокрема, теми руйнації роду, сім'ї через різні світоглядні позиції (кіноповісті «Україна в огні», «Зачарована Десна»). У кіноповідях «Звенигора» і «Тарас Бульба» митець зобразив благородство і глибину внутрішнього світу наших предків, зобразив національно-визвольний рух, де рушійною силою було січове козацтво та народ, а також показав незалежність мислення і право вибору українського народу.

Кіноповість (від грецьк. – рухаю) – твір кіномистецтва, сюжет якого базується на цілій низці подій і в якому досягається епічна широта охоплення зображуваної дійсності.

Кіноповість – сценарій, який, з одного боку, перероблений певним чином для читання, а, з іншого, – свідомо зорієнтований на певні кінематографічні прийоми оповіді: подрібнення дії на короткі епізоди; лаконічність діалогу та авторських пояснень; монтажний характер епізодів.

Нові скомпліковані жанрові форми О. Довженка є, по суті, глибокими філософськими трактатами про життя і смерть, добро і зло, прекрасне і потворне, про те, що було і залишається близьким людям усього світу.

У своїй творчості О. Довженко тяжів до значущих тем історії народу. Величезний життєвий матеріал митець втілював не в багатосерійні екранні епопеї, а в систему лаконічних образів інтенсивного смислового наповнення й емоційної концентрації. Такими образами в кіноповісті «Україна в огні» є образи Олесі, Христі та Василя Кравчини. Правду про долю жінки у фашистському тилу наважились сказати у 1943 році лише поодинокі сміливці. Довженко правдиво показав, що в лавах радянської армії поширеним було зневажливе ставлення до жінки, недовіра до неї, звинувачення в аморальності. Митець також прагнув розібратися у витоках

та причинах такої неповаги. Як можна бачити з діалогу Христі та комісара Лимарчука, ставлення до жінки як до робочої сили, невміння цінувати працю жінки, нерозуміння її призначення у суспільному та родинному житті, – все це було закладено колгоспною системою.

В тому, що радянські війська відступили, не було провини жінок. Довженко вважав абсурдними звинувачення на адресу українського народу за те, що змушені були рятуватися всіма відомими й невідомими досі способами. Найглибша філософська й гуманістична думка в кіноповісті та, що немає нічого ціннішого понад життя людини.

Ця думка була виголошена в час війни, коли не лише фашисти, а й радянське командування, не задумуючись, жертвувало сотнями людей, використовуючи їх як відволікаючий маневр під час бойових операцій.

Саме тому, в «Україні в огні» є образ месійний. Це Василь Кравчина. Він виконує особливу місію – застерігає бійців від непоправної помилки – розправи над власними дружинами, над безневинним народом, що вижив під фашистською навалою.

Крім того, інтенсивного смислового наповнення набувають у кіноповісті образи ворогів. Так фашистський генерал фон Крауз в розмові зі своїм сином Людвігом говорить про «ахіллесову п'яту» українського народу – небажання вивчати свою історію, мову, нерозвинену національну свідомість. Представники українського народу, як бачимо, не задумувались над цими проблемами. Хоча правда про війну полягала також і у вражаючій фашистів здатності радянського народу на подвиг, на самопожертву.

Кіноповість «Зачарована Десна» немає чіткого сюжету з послідовним розвитком подій. Складається вона зі схожих на окремі кінокадри фрагментів-спогадів про життя селянської родини, про красу хліборобської праці, про народну мораль і мудрість. Розповідь ведеться у двох планах. Пізнання малим Сашком світу, вічно мінливої природи, пробудження в дитині художника, перші враження від тогочасної соціальної дійсності,

злиденного життя наддеснянських хліборобів – такий перший план розповіді.

Другий план розповіді становлять авторські відступи-роздуми зрілого митця, Олександра Довженка, над високою місією людини праці, над покликанням художника, завданням мистецтва.

Центральною темою кіноповісті є джерела духовних витоків особистості і особистості; митця в тому числі.

У «Зачарованій Десні» автор виділяє такі джерела формування духовної особистості:

- рід (значення роду в житті дитини);
- природа (центральний образ – зачарована Десна);
- звичаї, традиції українського народу (Різдво, Великдень).

Митець залишається поетом, доки в ньому живе дитяче сприйняття – наскрізний ідейний лейтмотив кіноповісті. Ми бачимо, що образ роду О. Довженка виведено з тією метою, щоб показати правдивий стан його на Україні. З образом роду митець розкриває такі морально-етичні проблеми:

- З чим пов'язана національна несвідомість і пригніченість батька, а також неможливість його самореалізації в суспільстві?
- В чому полягає відчуженість між офіційною освітою, школою та природнім світом українців, їх менталітетом?
- Як батько осмислює роль українського селянина в державі?
- Чому батько пив і бив матір?
- Яке ставлення батька до прекрасного?
- Яка роль матері у вихованні дитини, її ставленні до землі?
- В чому трагізм долі української матері в тогочасних соціальних умовах?

Через образ «зачарованої Десни» Довженко доводить право митця зображати світ з позиції краси, не озираючись на приписи соцреалізму, і піднімає такі проблеми:

- чи сумісні реальна дійсність та краса?

- ким і чому було вбито лева на берегах Десни?
- яким чином формує природа моральну чистоту особистості?

Ще одним чинником духовного формування людини виступають звичаї й традиції предків. Через зображення двох найбільших свят – Великодня та Різдва - піднімаються такі морально-етичні проблеми:

- в чому проявився гуманізм батька у ставленні до людей?
- як колядки і щедрівки формували образне мислення та творчу уяву митця, зв'язок із героїчною історією своїх предків?
- як в народі зберігся козацько-лицарський моральний кодекс існування?

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

- У сучасних умовах свідомого і вільного сприймання, розуміння і трактування художнього тексту особливо потужним є виховний потенціал літератури. Беручи до уваги трагічність долі О. Довженка, вчитель має змогу виховувати в старшокласників гуманістичні цінності.

- Вивчення в одинадцятому класі загальноосвітньої школи кіноповістей митця є важливою проблемою не лише у виховному, а й у пізнавальному плані. Зосереджуючи свою увагу на роботі з творами великої епічної форми, учні часто недооцінюють кіноповість як літературний жанр. Тому широке використання літературознавчого підходу до вивчення кіноповістей О.Довженка, робота над твором у взаємозв'язку змісту і форми, дослідження з точки зору відображеної в них загальнолюдської та національної проблематики, розв'язання якої відображає еволюцію світогляду письменника, розуміння ним соціальних та історичних катаклізмів своєї доби потребують нових способів викладу навчального матеріалу.

Під час дослідження вивчалась і виявлялась ефективність певних шляхів аналізу кіноповістей за допомогою літературознавчих праць, історико-літературної роботи над текстом художнього твору та

впровадження історико-функціонального аспекту аналізу. Перелічені фактори під час апробації дали високий ефект – текст став зрозумілішим для учнів і виховний вплив його значно посилюється. Не можна випускати з поля зору і пізнавальний бік питання.

На основі наукового дослідження проблеми сприймання епічного твору в старших класах загальноосвітньої школи одержано такі результати:

- проведено констатуючий та формуючий експерименти, в ході яких перевірено ефективність пропонованої методики;
- обґрунтовано значущість вивчення творчості О. Довженко і її виховний вплив на старшокласника;
- вивчено стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці сучасної школи і узагальнено досвід роботи вчителя-словесника;
- визначено теоретичні засади формування навичок аналізу творів епічних жанрів;
- методично обґрунтовано та практично розроблено навчальні матеріали для дослідного навчання в процесі формуючого експерименту;
- науково осмислено й апробовано методи та прийоми (асоціативні завдання, проблемні ситуації, метод компаративістики, порівняння літературних і живописних творів), які сприяють глибокому проникненню учнів в тканину художнього твору і забезпечують високу ефективність уроків аналізу кіноповістей О. Довженка;
- визначено рівні усвідомлення учнями особливостей сприймання творів епічної форми.

Особлива увага в дослідженні приділяється історико-літературному аналізу кіноповістей митця, що в основі має цілеспрямовану роботу.

Школярі, які вміють працювати з текстом, глибоко проникають в тканину художнього твору, роблять аргументовані закономірні висновки щодо морально-етичного та філософського потенціалу творів О. Довженка та специфіки художнього відображення митцем морально-етичної та

національної проблематики через психологічний світ особистості українця. Як засвідчили усні відповіді та письмові контрольні роботи учнів експериментального класу, вони розуміють джерела духовних витоків особистості та систему цінностей персонажів кіноповістей, підтекст і авторську позицію, а отже, впевнено відчують себе на уроці літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. Загальні методи навчання в школі. Київ : Рад. школа, 1981. 206 с.
2. Бабанський Ю. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: (Дидактический аспект). Москва : Педагогика, 1982. 192 с.
3. Бабанський Ю., Поташник М, Оптимізація педагогічного процесу: Запитання і відповіді. Київ : Рад. школа, 1982. 47 с.
4. Бандура О. Вивчення елементів теорії літератури у 9-11 класах. Київ, 1989. 286 с.
5. Бахтин М. Проблема автора. *Вопросы философии*. 1977. №5. С. 148–160.
6. Беленький Г. Теория литературы в средней школе. Москва : Просвещение, 1976. 222 с.
7. Бех І. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 5–7.
8. Бех І. Концепція виховання особистості. *Рідна школа*. 1991. № 5. С. 23–28.
9. Бех И. Психологические основы нравственного развития личности. Автореф. дис. докт. психол. наук. Київ, 1992. 42 с.
10. Бехтерев В. Внушение и его роль в общественной жизни. *Избран.труды*. Москва, 1967. 64 с.
11. Брызгунов Ю. Повернемо Довженка Україні. Українська культура. 1995. № 4. С. 5.
12. Волошина Н. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. Київ : Рад. школа, 1985. 79 с.
13. Вдовенко Л. Відображення світогляду наших предків у повісті О.Довженка «Зачарована Десна». *Дивослово*. 1999. № 11. – С 42-45.

14. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва, 1967. 136 с.
15. Выготский Л. Педагогическая психология / Под ред. В. Давидова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
16. Виготский Л. Мышление и речь. Москва : Искусство, 1995. 156 с.
17. Галич О. Непереможно мене тягне до щоденників... *Вітчизна*. 1991. № 4. С. 164–168.
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 219 с.
19. Денисюк Л. Система нестандартних уроків з вивчення творчості О.Довженка в класах природничого профілю. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2002. № 3. С. 14–16.
20. Дзюба І. Знаки духовної співмірності: Штрихи до світового контексту естетики О. Довженка. *Дивослово*. 1996. № 1. С. 3–9.
21. Довженко О. Кіноповісті. Оповідання. Київ : Наукова думка, 1986. 708 с.
22. Довженко О. Інтерв'ю (Попереднє слово А. Череватенка). *Дніпро*. 1996. № 3-4. С. 17–22.
23. Довженко О. П. Сторінки щоденника. *Дніпро*. 1988. № 10. С. 85–100.
24. Довженко О. П. Сторінки щоденника. *Дніпро*. 1989. № 4. С. 45–59; № 5. С. 45–70; № 6. С. 68–84; № 7. С. 74–89; № 8. – С. 96–108; № 9. С. 54–69.
25. Довженко О. Твори: В 5-ти томах. Т.5. / Упоряд. Ю. Солнцевої, приміт. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1985. С. 177–289, 1966. С. 197–323.
26. Довженко О. Червоне й чорне. *Культура і життя*. 1993. 11 вересня. С.5.
27. Довженко, якого ми не знали: невідомі факти з біографії. *Дивослово*. 1994. № 8. С. 8–9.
28. Дончик В. Коли народу боляче... *Урок української*. 2001. №4. С. 40–43.

29. Драй-Хмара М. Щоденники. *Слово і час*. 1990. № 1, 2, 5.
30. Дробницкий О. Проблемы нравственности. Москва : Наука, 1977. 122 с.
31. Дьяченко А. О.П. Довженко на дипломатичній роботі. *Український історичний журнал*. 1994. № 5. С. 137.
32. Жукова А. Час пошуків. *Дніпро*. 1994. № 9-10. С. 56–58.
33. Жулинський М. Печаль душі і святість босоногого дитинства. *Літературна Україна*. 1994. 15 вересня. С. 3.
34. Загвязинский В. Методология и методика дидактического исследования. М. : Педагогика. 1982. 160 с.
35. Ільєнко І. Заступився за народ свій... Кіноповість Олександра Довженка «Україна в огні» – виклик тоталітаризму. *Урядовий кур'єр*. 1994. № 82. 28 травня.
36. Касьянова С. Синтез індивідуального сприйняття і загальнолюдського досвіду в «Україні в огні» О. Довженка. *Українська мова і література*. 1997. № 3. С. 4–5.
37. Коваленко М. Краса та велич ідей та образів. *О. Довженко: Збірник спогадів і статей про митця*. Київ, 1959. С. 127–141.
38. Коваль В. І не один голос з України... Реквієм московської каторги О. Довженка. *Дніпро*. 1991. № 6. С. 92.
39. Коваль М. Справа О. Довженка. *Укр. істор. журнал*. 1994. № 4. С. 108–109.
40. Ковальчук О. До проблеми глибини естетичного аналізу твору. *Дивослово*. 2002. № 6. С. 43–45.
41. Кон И. Психология ранней юности: Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1989. 255 с.
42. Кон И. Моральное сознание личности и регулятивные механизмы культуры. *Социальная психология личности* / Отв. ред. М.И Гобнева. Москва : Наука, 1979. 160 с.

43. Кондрашова Л. Гуманізація учебно-вспитательного процесу школи: історія, теорія, пошуки: Уч. метод. пос. Кривий Ріг : КГПІ. 1996. 74 с.
44. Корогодський Р. Велика цитата або любовні листи полоненого. *Сучасність*. 1999. № 1-2. С. 108.
45. Корогодський Р. Довженко в полоні: національна поразка й більшовицька «наука перемагати». Кур'єр Кривбасу. 1996. № 67-68. С. 67.
46. Корогодський Р. Довженко: вчора, сьогодні, завтра в країні національної культури. *Дивослово*. 2001. № 5. С. 52–54.
47. Корогодський Р. Довженко: «голос тисячоліття», або хто напише новий Кобзар?». *Сучасність*. 1995. № 12. С. 108–125.
48. Корогодський Р. Знаючи не знати. *Сучасність*. 1994. № 10. С. 127–128.
49. Корогодський Р. Немає моторошнішої картини, ніж погибель народу. *Сучасність*. 1994. № 9. С. 162–167.
50. Корогодський Р. Хресна дорога до «Зачарованої Десни». Освіта. 1994. 14 вересня. С. 12–13.
51. Костюк Г. Навчання і розумовий розвиток. Рад. школа. 1983. № 2. С.17–25.
52. Костюк І. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
53. Кот С. Неопубліковані автографи Олександра Довженка. Дніпро. 1994. № 9-10. С. 73-78.
54. Кошелівець І. Довженко: Спроба творчої біографії. *Укр. мова та література*. 1998. № 41. С. 3-10.
55. Кошелівець І. Про затемнені місця в біографії О. Довженка. *Дніпро*. 1994. – № 9-10. С. 2–25.
56. Кудряшов Н. Взаємозв'язок методів навчання на уроках літератури. Москва : Просвещение, 1981. 190 с.

57. Куценко М. «Дуже сумую за Україною». *Слово і час*. 1997. № 9-10. – С. 20.
58. Куценко М. Сповідь про трагічне кохання. *Вітчизна*. 1991. № 4. С. 18.
59. Куценко М. Український геній у вигнанні. *Слово і час*. 1997. № 5-6. С. 89–91.
60. Лавріненко Ю. Олександр Довженко. *Українське слово*. Кн. 2. К., 1994. С. 7–47.
61. Лісовський А. Вивчення худ. твору в його літературно-естетичній цінності. *Укр. мова і література в школі*. 2001. № 5. С. 20–23.
62. Леонтьев А. Опыт экспериментального исследования мышления. *Доклады на совещании по вопросам психологии*. Москва : Изд-во АПН СССР, 1954. 252 с.
63. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности. М., 1980. 196 с.
64. Лернер И. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.
65. Лесин В., Пулинець О. Короткий словник літературознавчих термінів. Київ : Рад. шк., 1961. С. 370.
66. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
67. Луків А. Доля народу крізь призму авторського бачення та оцінки О. Довженка. *Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2003. № 2. С. 87–93.
68. Марко В. Основи аналізу літературного твору. *Дивослово*. 1998. № 10. С. 40.
69. Мистецтво О. Довженка у контексті української народної культури. *Нар. творчість та етнографія*. 1994. № 5-6. С. 17–22.
70. Моє серце в землі України: «Довженко. Щоденник. 1941-1945 роки». *Демократична Україна*. 1994. 5 лютого.

71. Молдавская Н. Литературное развитие школьников в процессе обучения. Москва : Педагогика, 1976. 224 с.
72. Никифорова О. Психология восприятия художественной литературы. Москва : Книга, 1972. 152 с.
73. Неопубліковані листи О. Довженка. *Дніпро*. 1995. № 9-10. С. 5–9.
74. Онікієнко І. Два полюси війни: бачення О. Довженка та О. Гончара. *Зб. наук. праць: Літературознавчі студії*. Випуск 13. Київ : Київський університет, 2005. С. 200–206.
75. Онищук В. Активізація навчання старшокласників. Київ : Рад школа, 1978. 128 с.
76. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
77. Підсуха О. Довженкове всевидящее око. *Дніпро*. 1989. № 4. С. 45–46.
78. Подласый И. Исследование закономерностей дидактического процесса. Київ, 1991. 289 с.
79. Потєбня А. Мисль и язык. Київ : СИНТО, 1993. 184 с.
80. Раченко П. Принципы научной организации педагогического труда. *В вопросах и ответах*. Київ : Рад. школа, 1980. 180 с.
81. Рибникова М. Очерки по методике литературного чтения: Пособ. для учителя. Москва : Просвещение, 1985. 228 с.
82. Рубинштейн С.О мышлении и путях его исследования. Москва : Изд-во АН СССР, 1958. 242 с.
83. Сафонова А. Воспитание читательских навыков: Пособ. для учителя. Київ : Рад школа, 1983. 167 с.
84. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования: Пер. с чешк. – М.: Педагогика, 1989. – 224 с.
85. Скаткін М. Методология и методика педагогических исследований. Москва, 1986. 131 с.

86. Слоновьовська О. «Але душа моя вільна» (О. Довженко через призму його «Щоденника»). *Дивослово*. 1996. № 9. С. 39–42.
87. Степанишин Б. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури) : Посібник для вчителя. Київ : Освіта, 1993. 240 с.
88. Степанишин Б. Велично-трагічне кохання. *Київ*. 1994. №11-12. С.97.
89. Степанишин Б. Правда, обпалена війною. *Дивослово*. 1994. № 8. С. 4–8.
90. Степанишин Б. Тріумф і каскад трагедії. *Культура і життя*. 1994. 13 серпня. С. 3.
91. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
92. Цибульник С. Перші уроки. Повернення триває (Публікація Віталія Крикуненка). *Дніпро*. 1994. №9-10. С 68–73.
93. Шишов І. Біля Довженкового вогню. *Дзвін*. 2002. № 7. С. 19–122.
94. Ющенко О. Пливучи по зачарованій Десні. *Дивослово*. 2003. № 9. С. 64–66.
95. Якобсон П. Психологія художественного восприяття. Москва : Искусство, 1964. 86 с.
96. Янкова Н. Жанр кіносценарію у творчому доробку О. Довженка і М. Грушевського. *Зб. наук. праць: Літературознавчі студії*. Випуск 13. Київ : Київський університет, 2005. С. 256–263.